

ABD AVRASYA'DA RUS ÇARI I. PETRO'NUN GÜNEYE YAYILMA STRATEJİLERİNDEN Mİ ESİNLENİYOR?

Ömer Göksel İŞYAR*

ÖZET

Makalede, Amerika Birleşik Devletleri'nin günümüzdeki (Başkan George W. Bush iktidarı süresince) Avrasya açılımında Rusya'nın Çar I. Petro'dan itibaren takip ettiği tarihsel stratejilerden etkilendiği ve/veya esinlendiği savunulmaktadır. Rusya, tarihte doğal olarak bu bölgeye kuzeyden güneye doğru açılımlar göstermişken, Amerika Birleşik Devletleri ise, ağırlıklı olarak, hâlihazırda batıdan doğuya doğru varlık göstermeye çalışmaktadır. İki aktörün bu teşebbüslerinde, karşılıklarına çıkan ve muhatap oldukları aktörler ve sorunlar da hemen hemen aynıdır. Dolayısıyla, ABD'nin bu bölgedeki tarihsel deneyim eksikliğini Avrasya'nın tarihsel hâkimi durumundaki Rusya'nın deneyimlerinden esinlenerek kapatmaya çalışması, bilinçli midir yoksa spontane bir gelişme midir net olarak anlaşılması pek olası olmamakla birlikte, ABD'li stratejistlerin bu bölgeye ilişkin tarihsel gerçeklerden bihaber olduklarını düşünmek de pek mümkün görünmemektedir. İki büyük ülkenin Avrasya deneyimlerinin sonucunun da, en azından 17. ve 18. yüzyıllardaki Rus tecrübelerinden hareketle, benzer olacağını beklemek daha muhtemeldir. Dolayısıyla ABD'nin artık bu stratejileri değiştirme baskısıyla karşı karşıya kalacağı öne sürülebilir.

Anahtar Kelimeler: Avrasya, Amerikan Dış Politikası, Rus Dış Politikası, Çar I. Petro, Önleyici Savaş

GİRİŞ

ABD politikalarının günümüz dünyasında tekrardan Ortaçağ'a dönüşe neden olduğu yargısı, sadece genel anlamda güç stratejilerinin ön plana geçtiği

* Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi. E-posta: gokselis@uludag.edu.tr

şeklinde değil, bunun yanında tarihte eskiden kullanılan stratejilerin tekerrür etmesi anlamında da değerlendirilebilir. Her devletin hangi bölgede nasıl stratejiler izlediğini anlayabilmenin en iyi yollarından biri olarak, tarihsel anlamda burada nasıl davrandığına bakılması şüphesiz rasyonel bir tercih olarak görülebilir. Ama ABD'nin, tarihte daha önceden net bir tavır takınmakta zorlandığı Orta Asya gibi bir bölgede böyle tarihsel bir referans kaynağı bulmaktan mahrum olduğu ortadadır. Bu durumda Avrasya bölgesinde, tarihte başka güçlerin geliştirdiği nüfuz ve yayılma stratejileri örnek teşkil edebilir mi? Örneğin, böyle bir esin kaynağı, tarihte Rus Çarlığı'nın geliştirdiği yaklaşım ve stratejiler olabilir mi? Neden olmasın? Nitekim, tarihte Rusya, günümüzde de ABD, dünyada hakim güç olmak istemişlerdir. Rusya, büyük bir güç olmak için sürekli olarak değişik yollardan güneye inmeye çalışmıştır. ABD ise, bugün Avrasya'da varlık göstererek, hâkim küresel güç pozisyonunu garantiye almak istemektedir.

Stratejik Benzerlikler

Rusya, güneye inme yollarından biri olarak, 1604 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nda patlak veren ve Safevî İrani'nin desteklediği Celâf İsyancıları'ndan faydalanarak Kafkasya'yı işgal etme sürecini başlatmıştı. Hatta bunun için güneydeki İran'la Osmanlı'ya karşı bir ittifak kurmuştu. Osmanlı'nın Kafkasya'daki hâkimiyetine karşı Rusya o günün şartlarında kuzeyden, İran da güneyden baskı uygulamaya başlamışlardı.¹ Bugün, ABD'nin batı-doğu eksenli nüfuz alanı oluşturma stratejisinde Osmanlı'nın yerine, Avrasya'daki İslam ülkeleri konulabilir. Bu durumda, benzer şekilde, ABD, İslami eğilimlere karşı Avrasyalı güçlerle (Çin, Hindistan, Rusya) birlikte hem batıdan hem de doğudan sıkıştırma taktikleri izlemeye çalışıyor. ABD ve Avrasya'daki büyük güçlerin tümü, bölgedeki radikal İslami hareketlere karşıdır. Rusya, Çin ve Hindistan, Avrasyalı müttefiklerinin istikrarlı olarak yönetilmelerini istiyorlar. ABD'nin aksine, demokrasi yönünde “körü körüne vurgu” yapmanın gerekeceğini düşünüyorlar. ABD bölgede istikrardan öte, demokrasinin yaygınlaşmasına daha fazla önem vermesine karşın, Rusya ve Çin sırf demokrasi için istikrardan ödün vermeye yanaşmıyorlar.²

¹ Marie Bennigsen Broxup, “Introduction: Russia and the North Caucasus”, Marie Bennigsen Broxup (Der.), *The North Caucasus Barrier: The Russian Advance Towards the Muslim World*, (London: Hurst & Company, 1996), s. 1, 2, 17.

² Ömer Göksel İşyar, “Rusya ve Çin'in Karşılaştırmalı Avrasya Stratejileri”, *Global Strateji*, Yıl: 3, Sayı: 12, Kış 2008, s. 32-46, s. 37.

Rusya'nın 17. yy. başlarındaki planı başarılı olamamıştı. Bunun üzerine Rusya, bir süreliğine de olsa, tüm dikkatini güç toplamak için ülkesinin batısı ve kuzeyi yönünde yoğunlaştırmıştı.³ Günümüzde benzer bir durumu, ABD'nin Orta Asya'da başarısız olan stratejilerinin ardından izlediği kısmi yön değişikliği için de ileri sürülebiliriz. 5 Temmuz 2005 tarihindeki Şanghay İşbirliği Örgütü Astana Zirvesi'nde, üyelerin Amerikan karşıtı söylemi iyice belirginleşmiş ve her ne kadar Rusya, kapalı kapılar ardında örgüt ile Vaşington arasında şiddetli bir gerginliğin olmasına karşı çıksa da, neticede ABD'ye karşı bir blok havası estirilmiştir. ABD'den Orta Asya'daki askerlerini geri çekmesi istenmiştir. Halbuki, ABD bu askerleri ve üsleri, Rusya ile eşgüdümlü olarak Özbekistan ve Kırgızistan'da yerleştirmişti.⁴ Adı geçen zirvede "21. Yüzyılda Dünya Düzeni" başlıklı bir ortak bildiri yayımlanmıştır. Bu bildiride, üye ülkeler, dünya güç dengesinde ABD'nin lehine güç dengesizliğini önlemenin gerekliliğini vurgulamışlardır. ABD, bunun ardından Özbekistan lideri İslam Kerimov'un isteğiyle bu ülkedeki Hanabat Üssü'nü boşaltmak zorunda kalmış; Kırgızistan yönetiminden gelen benzer taleplerle karşılaşmış ancak bu ülkedeki üssünü kira bedelini neredeyse on kat artırarak zor da olsa muhafaza edebilmiştir.⁵ 2006'dan itibaren ABD, stratejik ilgisini Orta Doğu meselelerine tekrar yöneltmeye başlamıştır.⁶ Bunun en önemli göstergesi, Lübnan'daki Hizbullah varlığına yönelik İsrail operasyonunu tahrik etmesi ve desteklemesi yanında, İran'a daha fazla ağırlık vermeye başlaması olmuştur.

Rusya, tarihte bu geçici yön değişikliğine rağmen, güneyde bu kez dolaylı yollardan etkinlik kurmaya çalışmıştı. Hatta bu amaçla kendi istekleri ile Rusya'ya intisap etmeye çalışan Gürcüleri (ve daha sonradan da Ermenileri) araç olarak görmüştür. Bugün itibarıyla da, ilginç bir tesadüfün eseri olarak, Gürcistan yine - Ukrayna⁷, Özbekistan⁸ ve Kırgızistan'daki⁹ devrim

³ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, (4. Baskı), (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999), s. 230-231.

⁴ Hatta Rusya da, ABD'nin bölgeye girmesinden yararlanmış ve 2003'te Kırgızistan'da üs elde etmiş; Özbekistan'la Stratejik Ortaklık Antlaşması yapmış; 2004 yılında ise, Tacikistan'da askerî üsler elde etmiştir.

⁵ "US Signs \$150 Mln Air Base Lease Agreement with Kyrgyzstan", *RIA Novosti*, 14 Temmuz 2006.

⁶ Barış Adıbelli, "Çin'in Diplomatik Yenilgisi", *Cumhuriyet Strateji*, Yıl: 3, Sayı: 110, 7 Ağustos 2006, s. 18-19.

⁷ Yapılan son genel seçimlerde, ABD'nin desteklediği Cumhurbaşkanı Yuşçenko'nun partisi "Bizim Ukrayna" ancak %14'lük oyla üçüncü sırada yer alırken, Rus yanlısı Yanukoviç'in "Bölgeler Partisi" %31 ile birinci parti olarak çıkmıştır.

denemelerinden sonra ABD'nin stratejik hesapları açısından oluşan dezavantajlı durum dikkate alındığında - bu sefer ABD'nin aynı anlamda bölgede (dar anlamda Güney Kafkasya'da) güvenebileceği tek ülke hatta bir stratejik ortak konumuna gelmiştir. Bilindiği üzere, iki ülke arasındaki ilişkiler, Kasım 2003'te gerçekleşen "Gül Devrimi"nden sonra Amerikan yanlısı Cumhurbaşkanı Mikhail Saakashvili'nin göreve başlamasıyla iyileşmiştir. O günden beri, Amerikan Millenium Challenge Corporation'da, Gürcistan'da ekonomik reform programlarını ve demokrasiyi desteklemek için yoğun gayretler göstermektedir.¹⁰ NATO Genel Sekreteri Jaap de Hoop Scheffer da, Gürcistan'ın olası NATO üyeliğinin "kapısının açık" olduğunu ve ittifakın sağlıklı bir ABD-Gürcistan askeri ittifakı temeli üzerinde güçleneceğini belirtmiştir.¹¹

Öte yandan Rusya, Kafkasya'da sürekli olarak Osmanlı-İran sürtüşmelerini tahrik etmeye çalışmıştı. Günümüzde, ABD de, nüfuz alanı oluşturmak istediği Avrasya bölgesinde Rusya ve Çin veya Çin ile Hindistan arasındaki sürtüşmeleri tahrik etmeye çalışmıyor mu? Nitekim, ABD askeri çevrelerinin geliştirdiği bir senaryo bağlamında; Rusya'nın Doğu Sibirya bölgesine yoğun ama devamlı biçimde sızmaya çalışan Çinli göçleri, bu ülkedeki Rus milliyetçilerinin tepkisini arttıracak, bu da sonunda bölgedeki gerilimi tırmandırarak, iki ülke arasında şiddetli bir ihtilaf oluşturacaktır.

I. Petro'nun Mirası ve ABD

Rusya açısından, 1695'te I. Petro'nun Çar olması, bu ülkenin güneye yönelik yayılma stratejilerini sabitleyip, belirginleştiren önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. ABD'nin Avrasya açılımı ile ilgili olarak ise, George W. Bush'un başkan olması (2000) ve dolayısıyla yönetimde neo-con etkisinin belirginleşmesi, aynı etkide bulunmuştur.

⁸ İslam Kerimov yönetimi, Temmuz 2005'de Şangay İşbirliği Örgütü'nün Astana Zirvesi'nde yapılan ortaklaşa çağrı doğrultusunda, ABD askerlerinin Karşı Hanabad'daki üstün çıkmasını sağlamıştır.

⁹ Kurmanbek Bakiyev yönetimi, beklentilerin aksine ABD'nin istediği tarzda politikalar izlememektedir.

¹⁰ Jonathan Eric Lewis, "Replace Turkey as a Strategic Partner?", *Middle East Quarterly*, Bahar 2006, çeviri için bkz.; (<http://www.kerkuk.net/haberler/koseyazisi.aspx?dil=1055&metin=200604289>).

¹¹ *RFE/RL*, 28 Kasım 2005.

ABD bu açılımda Avrasya'da yerleşebilmek için radikal İslamcılık tehlikesini hedef olarak göstermiştir. Tıpkı, Rusya'nın 1683 yılı şartlarında Osmanlı'nın Viyana Seferi tehdidini Mukaddes İttifak'a katılma (1686) vesilesi görmesi ve güneye inme istikametinde müttefiklerinden destek almayı ümit etmesi gibi.¹² Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesi (Eylül 2002), ana tehdit kaynağı olarak, üç boyutlu bir terörizm tanımı getirmiştir. Buna göre terörizm, siyasal amaçlı, önceden tasarlanmış ve masumları hedef alan şiddet eylemleridir. Terörizm, radikalizm ile teknolojinin bulunduğu noktada ABD için tehdit olarak ortaya çıkmaktadır. Belgede eski ve yeni tehdit arasında mukayeseye de gidilmiştir. Teröristler ve "haydut devletler" in yarattığı tehditler, 20. yy.daki tehditlerle karşılaştırılmış; uluslararası sistemde 11 Eylül'den sonra saldırının şekil ve derecesinin bariz olarak değişmiş olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Soğuk Savaş döneminde, ABD ve Batı ittifak sistemi için, Sovyetler Birliği'nin kıtalararası SS-20 füzeleriyle doğrudan veya NATO'nun güney kanadına yaklaşık 5.000 tankla yapabileceği konvansiyonel saldırıları öngören en şiddetli çatışma senaryoları söz konusuydu. Dolayısıyla, Sovyetler Birliği'nin "hür dünya"ya yönelttiği topyekün bir imha tehdidi vardı. Bu, korkunç bir tehditti. Fakat 11 Eylül ile birlikte her şey bir anda değişti. 11 Eylül sonrasında terörizmin arzettiği tehdit, şüphesiz şiddet bakımından bir öncekiyle mukayese edilebilir durumda değildir. Ama bu yeni tehdit daha karmaşık ve doğal olarak da çok tehlikelidir. Üstelik artık, kitle imha silahlarına sadece büyük devletler sahip olmuyorlar. Yani ortada Sovyetler Birliği gibi somut bir düşman olmasa da, en az onunki kadar etkili bir tehdit var. Sovyet "şeytanı" ölmüş ama ruhu terörizme geçmiştir ('vade retro Satanas'). Yeni terörizm tehdidi, bir öncekine göre daha düşük yoğunluklu çatışma, psikolojik savaş ve dördüncü nesil savaş¹³ strateji ve taktikleri kullanmaktadır. O halde, bu durum karşısında da, tıpkı Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi, müttefikler topyekün mobilizasyona devam ederek terörizme karşı uluslararası güvenlik stratejilerini desteklemeliydiler. Ayrıca, ABD'nin İslami radikalizme karşı başlattığı uluslararası mücadele, Avrasya bölgesinde varolmasını gerektirmektedir. Yani,

¹² Hayati Bice, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), s. 31.

¹³ Bilindiği gibi; Napolyon dönemi Fransası'nda uygulanan *birinci nesil savaş tekniği*, insan gücünün kitle hâlinde kullanılması esasına dayanmaktaydı. Birinci Dünya Savaşı döneminde ateş gücü yüksek silahlara dayalı mevzî savaşları görüntüsünde olan *ikinci nesil savaşlar*, esasen genel imhadan ziyade düşmanı yıpratmaya yönelik pozisyon savaşlarıdır. *Üçüncü nesil savaşlarda* ise, teknolojik imkânların etkisiyle hava gücünün gelişimi sonucunda sürekli hücumlarla düşmanın topyekün imhasının hedeflendiği manevra ve taktik savaşları özelliği dikkat çekmektedir.

bu gerekçe, ABD'nin bölgeye girmesini kolaylaştıracak bir araç olarak görülmüştür.

I. Petro'nun "Evamiri Aşere"si (On Emir), Rusya açısından güneye inme politikasının genel esaslarını, toplam 14 bent içinde, gelecek hükümdarlara bir anlamda tavsiye niteliğinde vasiyet etmekteydi. Bu vasiyetin, yalnızca Rus hükümdarları tarafından dikkate alındığını iddia etmek güçtür. Nitekim ana hatlarıyla, bu tavsiyeler ile ABD'nin günümüzdeki Avrasya açılımı uyumludur. Petro'nun bu vasiyetine göre;¹⁴

- Devlet, süresiz olarak savaş ortamında tutulmalıdır. Yani savaş, normal ve doğal bir durum olarak kabul edilmelidir.¹⁵ ABD de, bugün kendini sürekli savaş durumunda kabul ediyor. Nitekim, ABD Savunma eski Bakanı Rumsfeld, 6 Şubat 2006 tarihinde yayımladığı "Dört Yıllık Savunma Gözden Geçirme Raporu"nda (QDR-2005) "uzun savaş" kavramını kullanmıştı.¹⁶ Ona göre, ABD, Soğuk Savaş'ı anımsatacak şekilde, kuşakları kapsayacak uzun bir savaş içinde olacaktır.

- Ordu, sürekli teyakkuz hâlinde tutulmalıdır. Bunun temel hedefi, Avrupa'nın Türkler'den arındırılması olarak gösterilmişti. ABD açısından ise, "Önleyici/Önalıcı Savaş ve Önceden Vurma" felsefesi¹⁷ kapsamında güç politikasının ön plana çıkarılıyor olmasının temel gerekçesi, Avrasya'nın teröristlerden ve bunları destekleyen radikal İslami örgüt ve rejimlerden arındırılmasıdır.

- Rusya, ideallerini gerçekleştirinceye kadar güney istikametinde sürekli olarak yayılmalıydı. ABD'li kimi stratejistler de kendi devletleri açısından böyle bir aşırı yayılmayı desteklemektedirler.

- Rusya, güney politikasında İngiltere ile işbirliği yapmalıydı.¹⁸ ABD de, bugün hem eskiye göre farklı güç ve konumda bulunan İngiltere¹⁹ ile, hem de o

¹⁴ Ömer Göksel İşyar, *Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu*, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2004), s. 137.

¹⁵ Savaş Yanar, *Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç: Kafkasya*, (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2002), s. 248.

¹⁶ Bkz., *Quadrennial Defense Review Report*, U.S. Department of Defense, 6 Şubat 2006, (<http://www.comw.org/qdr/qdr2006.pdf>), s. 9-18.

¹⁷ Bilindiği üzere, ABD'nin günümüzdeki askerî stratejisi 3 aşamalı bir sürece dayalı olarak açıklanabilir: ikna yoluyla vazgeçirme (dissuasion), inkâr yoluyla caydırma (deterrence by denial), önceden vurma (pre-emption).

¹⁸ Zafer Özkan, *Tarihsel Akış İçerisinde Terörden Politikaya Ermeni Meselesi*, (İstanbul: TSK Mehmetçik Vakfı – TSK Dayanışma Vakfı, 2001), s. 18.

gün Rusya ve İngiltere arasındaki rekabet şartları dikkate alınacak olursa, günümüzdeki bölgesel rakipleriyle (Rusya, Çin, Hindistan) işbirliği yapmanın çeşitli yollarını aramaktadır.

- Güneye giden yol üzerinde bulunan İran çökertilmeliydi. İran, günümüzde ABD için de, başlıca bir “rogue state” (haydut devlet) olarak görülmekte olup, aynı yıkım hedefi ile karşı karşıyadır. Çünkü, jeopolitik ve jeoekonomik olarak bu ülke çok önemli konumdadır. İran, petrol fiyatları üzerinde etkiye bulunabilen ender ülkelerden biridir. Bu anlamda Batı'nın temel çıkarlarını zedelemektedir. Ayrıca, Irak, Lübnan ve Suriye üzerinde etkili bir ülkedir. Enerji kaynaklarının merkezinde yer alan İran, Avrasya'nın önemli bir kırılma noktasını teşkil etmektedir. Günde 20 milyon varil petrolün aktığı Hürmüz Boğazı'nı kontrol etmektedir; körfezin batısını (Suudi Arabistan, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri gibi) etkileme imkanı bulunmaktadır; dünya enerji rezervlerinin %65'inin bulunduğu bir bölgededir; İran enerjisi ABD'nin doğudaki rakiplerine (Hindistan²⁰, Çin²¹) akmaktadır; dünya enerji kaynaklarının %10'una sahip olan İran'ın ABD'nin enerji ihtiyacının giderek arttığı bir zamanda hâlâ kapalı bir rejim olmasının yarattığı belirsizlik tehdidi cabasıdır; rejimin radikal İslamı ihraç etme ihtimalinin bulunması da bu ülkenin önemini gösteren unsurlar arasında sayılabilir. Öte yandan, tarihte Rusya'nın İran politikasının karşılığı, günümüzde ABD için daha ziyade Rusya olmalıdır ve Rusya asıl hedef olan Çin'den önce çökertilmeli, bazı planlara göre de en azından birkaç parçaya bölünerek merkezî otoritesi zayıflatılmalıdır.²² ABD'nin Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi Raporu'nda, Rusya'nın giderek demokrasiden uzaklaştığına işaret edilerek, onun kendi içinde ve çevresinde demokrasi ve

---

¹⁹ Zaten, ABD daha önceden İngiltere'nin Orta Doğu'daki konumunu üstlenmiştir. Dolayısıyla, ABD'nin Orta Doğu politikasının, tarihte İngiltere örneğinde olduğu üzere, bu anlamda başarılı olduğundan bahsedilebilir. Zira, Bernard Lewis gibi düşünürlerin de belirttiklerine göre, ABD Orta Doğu'da birbiri ardınca patlayan kriz serileri içinde, her daim belirleyici bir politik, ekonomik ve kültürel varlık gösterebilmiştir. O halde ABD'nin başarısının göstergesi de, bölgede bu krizler sayesinde varlık gösterebilmek olmalıdır. Bkz., Bernard Lewis, *Crisis of Islam: Holy War and Unholy Terror*, (London: Phoenix Books, 2004).

²⁰ Gail adlı Hindistan şirketi, Ocak 2005'te İran'la 50 milyar \$'lık doğalgaz yatırım ve alım projesi anlaşması imzalamıştır.

²¹ Ekim 2004'te Sinopec adlı Çin şirketi, İran yönetimi ile 100 milyar \$'lık doğalgaz anlaşması akdetmiştir. Ayrıca, İran ile Çin arasında enerji boru hatları üzerinde çalışılmaktadır.

²² Bu konuda Brzezinski'nin Rusya'yı 3 parçaya (Avrupa kısmı, Sibiryası kısmı ve Uzakdoğu kısmı) ayıran planı dikkate alınabilir. Bkn. Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gereklere*, (2. Baskı), (Çev.) Ertuğrul Dikbaş ve Ergun Kocabıyık, (İstanbul: Sabah Kitapları, Çağdaş Bakışlar, 1998), s. 181.

özgürlük değerlerine saygı göstermediği ve çevrede demokrasi davasını engellediğinden şikayet edilmektedir.²³ ABD'de faaliyet gösteren Dış İlişkiler Konseyi (CFR) de Rusya'ya her açıdan savaş açmış vaziyettedir. Nitekim adı geçen Konsey'in Demokrat John Edwards ve Cumhuriyetçi Jack Kemp gibi üyeleri, Rusya ile stratejik ortaklık yerine, "zorunlu durumlarda işbirliği"ne dönülmesini, yani bir anlamda Soğuk Savaş yıllarındaki izolasyonist politikaların benimsenmesini savunmaktadırlar.

- Güney stratejisinde; Rusya tarafından, Anadolu'daki dinsel/etnik çatışmalar maniple edilmeliydi. Bugün, Anadolu coğrafyasında ABD değişik etnik ve dini gruplar arasında aynı sonucu doğuracak bir ortamın kurulmasını açıkça planlamıyor mu? ABD Orta Doğu'dan eninde sonunda çekilecektir. Ancak, bir iddiaya göre, geri çekildiğinde bölgede güçlü bir Türkiye ve güçlü bir İran'ı istememektedir. Bu maksatla, ABD, bir yandan içine asla sindiremediği Lozan Antlaşması'nın azınlıklar ile ilgili tüm hüküm ve dengelerini altüst edebilecek sonuçların doğmasını desteklerken, öte yandan da, ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice'in ifadesiyle, İran'da yönetim değişikliği yapmak doğrultusunda, öğrenci gruplarına, akademik birimlere, muhalif televizyon ve radyolara finansal destek vermeye çalışmakta ve kendince "İran halkının ruhunu" destekleme gayreti göstermektedir.²⁴ ABD'ye göre, rejim karşıtı Halkın Mücahitleri Örgütü, İran'da rejime karşı bazı amaçlara hizmet edebilir. Vaşington yönetimi, tıpkı Rusya'ya yönelik olarak düşündüğü gibi, İran'da da çok uluslu federatif ya da konfederatif bir yapıyı desteklemektedir. Bu anlamda, Orta Doğu'da İsrail dışındaki tüm ülkeler güçsüz bırakılmalıdır.

- Petro'nun stratejisi gereğince; Anadolu'dakilerin yanı sıra, Polonya ve Macaristan'da bulunan tüm Ortodokslar da Rusya idaresinde bir araya getirilmeliydi.²⁵ ABD'nin Ortodoks politikası da buna benzetilebilir. Günümüzün küresel güç iddiasında bulunan bir devleti olarak, Ortodoks dünyasını Rusya'dan uzaklaştırmaya çalışmaktadır. Bunun için, bir yandan Ortodoks dünyasının lideri olarak İstanbul Rum Fener Patrikhanesi'nin ekümeniklik iddiasını desteklemekte, diğer yandan da Rusya'nın batısındaki

²³ *The National Security Strategy of the United States of America*, Mart 2006, (<http://www.whitehouse.gov/nsc/nss/2006/nss2006.pdf>), s. 39.

²⁴ Ancak öte yandan, ABD'de sivillerin çoğunlukta olduğu bir grup, İran'daki etnik-dini fay hattındaki bir kınılmanın tıpkı Irak'taki gibi kontrolden çıkarak bütün bölgeyi kaosa götürebileceğini düşünmektedir.

²⁵ T. G. Djuvara, *Türkiye'yi Parçalama Planları: 100 Plan: Haçlı Taassubu-Türkiye Düşmanlığı*, (Emir Şekip'in Osmanlıca'ya Çevirisinden Günümüz Türkçesi'ne Adaptasyon) Yakup Üstün, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), s. 113.

Ortodoks dünyayı (Polonya, Çek Cumhuriyeti, Ukrayna, Gürcistan, vs.) Rusya'dan uzaklaştırmaya ve kendi eksenine çekmeye çalışmaktadır. Bunun için de Karadeniz'de egemenlik kurmaya gayret etmektedir.

- Rusya, esaret altında bulunan Ortodoksların bir nev'i kurtarıcısı ve koruyucusu konumunda görünmeye çalışmış ve bunun neticesinde hiç istemeden de olsa Osmanlı'da liberalleşme ve reform sürecine (bilhassa 1856 Islahat Fermanı'na) yönelik katalizör rolünü yerine getirmişti. ABD ise, benzer bir şekilde, toplumları radikal anti-demokratik rejimlerden kurtarma/özgürleştirme projesini savunduğu imajını vermeye gayret etmektedir. Başkan Bush, Kasım 2003'te yaptığı bir konuşmada, ABD'nin, Soğuk Savaş döneminde, dost Arap tiran yönetimlerine fazlasıyla yardım ettiğini itiraf etmiştir.²⁶ Bunun ardından ise, ABD yönetimi, Büyük Ortadoğu Projesi (BOP), Genişletilmiş Ortadoğu Projesi (GOP), Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Girişimi (GOKAG) gibi "sözde" demokratikleştirme projelerini başlatmıştır.

- Çıkarlar gerektirdiğinde, kimi savaşlarda Rusya, savaşan tarafların tümünü destekleyerek olası düşman ve rakiplerini birbirine kırdırmalıydı. ABD de, günümüzde Irak'ta Şii-Sünni-Kürt çatışmalarını açıktan desteklemektedir. Kerkük'teki demografik operasyonların ardından, %90 oranında Türkmen'in yaşadığı Telafer'e de, 25.000 civarında Kürt'ün yerleştirildiğine tanık olunmuştur. Yine Irak'ta, 22 Şubat 2006'da Sünni şehri Samarra'daki yüzlerce yıllık Askariye Türbesi'ne bombalı saldırı düzenlendikten ve ardından da Irak genelinde 150'den fazla camiye yönelik saldırılar yapıldıktan sonra, ABD, başta Samarra olmak üzere, bazı şehirlerde Irak ordusuna devretmiş olduğu güvenlik sorumluluğunu geri almıştır. Kısacası, çatışma ortamı, ABD'nin meşru yollardan girmediği bu ülkede varlığını sürdürmesini meşru hale getirmek için uygun zemini oluşturmaktadır.

- Günümüzde ABD'nin ve tarihte Rusya'nın Ermeni politikaları da birbirlerini andırmaktadır. Öte yandan, Rusya'nın o gün Ermeniler'in bağımsızlığına verdiği destek, günümüzde ABD'nin Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin kurulmasını desteklemesi ile paralellik göstermektedir. Ancak, o günün şartlarında Ruslar, henüz Hazar havzasına yerleşemedikleri için Ermeni projesine tam destek verememişlerdi. ABD ise, henüz Orta Doğu'da istediği

---

²⁶ Konuşmanın içeriği için bkz., Saad Eddin İbrahim, "A Dissident Asks: Can Bush Turn Words into Action", *Washington Post*, 23 Kasım 2003; (<http://www.eicds.org/english/publications/saad/articles/2003/dissident.htm>).

düzeni kuramadığı için bahsi geçen bu oluşumun müstakil varlığına daha tam destek verememektedir.

- Rusya, güneye doğru yayılabilmek için sırtını dayayacağı güvenli bir stratejik kazanım olarak, kuzeyindeki İsveç üzerinde 1724 yılında dikte ettiği Nystad Antlaşması'nı görmüştür. ABD için günümüzde bu durumun izdüşümü, olası Avrasya yayılımı için dayanak noktası olarak klasik Orta Doğu bölgesi üzerinde tesis edilmek durumunda olan Amerikan hakimiyetinin görülmesidir.

Bu Mirasın Günümüzdeki İzdüşümsel Neticeleri

Rusya'nın güneye yönelik yayılma stratejisinin gözettiği faktörlerin en önemlilerinden biri, komşu ülkelerin içsel dinamiklerinin istikrarsızlaş(tırıl)ması olmuştur. Bu konuda St. Petersburg yönetimi zaman zaman bazı planlı girişimlerde bulunmuştur. 18. yüzyılın ilk çeyreğinde Rusya, Kafkaslar'da tüm gücüyle yayılmaya başladığı sıralarda, Osmanlı ve İran içinde ciddi problemler görülmeye başlanmıştır. Rusya'nın İran Seferi sırasında Osmanlı İmparatorluğu'nda "Lale Devri" yaşanmaktaydı. ABD'nin ise günümüzde, bundan ancak derece farkı oluşturacak şekilde, yayılmayı düşündüğü bölgelerde önce dışarıdan bir tazyikle, lale-gül-portakal devrimi gibi şekillerde merkezi otoriteleri zayıflatmaya çalıştığı iddia edilebilir.

Rusya'nın güneye yönelik girişimlerde bulunduğu sırada, İran'da da şiddetli Şii-Sünni çatışmaları devam etmekteydi. Bugün ABD'nin Irak merkezli olarak benzeri bir çatışmayı körüklediğini iddia edebiliriz. İran'da ise, mezhepsel ve etnik çatışmaların tırmandırılması, rejim değişikliği istikametinde arzulanan bir durum olarak nitelendirilebilir. Daha da ilginç olan nokta şudur: Rusya, 1722'deki Afgan ayaklanmasını da Safevî İran'ı zayıflatıcı bir araç olarak kullanmıştı.²⁷ ABD'nin Afganistan'daki varlığı ise, günümüzde Avrasya bölgesinde jeopolitik bir avantaj ve bölgedeki rakiplerini zor durumda bırakacak bir hamle olarak kullanılmaktadır. Nitekim, Spykman ve Mackinder gibi jeopolitikçilere göre, dünyayı yönetmek için mutlak surette Afganistan ele geçirilmeli ve böylece Avrasya üzerinde kontrol tesis edilmelidir. Jeopolitik hakimiyet stratejileri açısından Afganistan topraklarının önemi, yalnızca Orta Asya petrol kaynaklarına ve enerji nakil yollarına hakim bir coğrafyaya sahip olmasıyla açıklanamaz. Afganistan'ın merkezi bir noktada yer aldığı, hatta

²⁷ Patrick Donabedian, "The History of Karabakh from Antiquity to the Twentieth Century", Levon Chorbajian, Patrick Donabedian ve Claude Mutafian (Der.) *The Caucasian Knot: The History & Geopolitics of Nagorno-Karabakh*, (London: Zed Books, 1994), s. 51-108, s. 73.

Avrasya'ya "giriş kapısı" olarak değerlendirildiği bir gerçektir. Mackinder'in kalpgâh tezinde "iç hilal" dahilinde bulunan Afganistan coğrafyasına hakim olan bir gücün bir taraftan Orta Asya'yı, öte taraftan da Hint yarımadasını, dolayısıyla denize açılan yolları kontrol edebilme şansına sahip olacağı açıktır.²⁸

İlginç benzerliklerden biri de, Ruslar'ın güneye harekât düzenleyebilmek için göstermelik bir sebep arayıp, bu doğrultuda da bir bahane olarak Kafkas Dağlıları'nın Rus tüccarların mallarını yağmalamasını kullandıklarını görüyoruz. Benzer bir şekilde, ABD de gerek Afganistan, gerekse Irak operasyonlarında tehdit edilen petrol-petrol güzergâhı çıkarlarının yönlendirmesinde hareket etmiştir.

Ancak bütün bu benzerliklerin yanında, iki ülkenin güney-doğu istikametlerinde yayılımları itibarıyla temel bir farklılıklarının olduğundan bahsedilebilir. Rusya bu teşebbüsünde Osmanlı'nın ve kısmen de İran'ın askeri mukavemeti ile karşılaştı²⁹ ve bu durum yıllar boyunca devam etti. Lakin, ABD uluslararası hukuk kurallarıyla ve hukukun ruhuyla da bağdaşmayan bu girişimleri boyunca, tek kutupluluğa yakın bir şekilde dışarıdan bir karşı mukavemetle karşılaşmamıştır. Bu noktada sırası gelmişken, iki yayılma girişimi arasındaki önemli bir benzerliği de şu şekilde tespit edilebiliriz: Rusya'ya karşı iki rakip ülke olan Osmanlı ve İran'ın zaman zaman yakınlaşabildikleri görüldü. Ama bu asla, tam bir birliktelik haline getirilemedi. Benzer bir yakınlaşma, bugün ABD'ye karşı Rusya ve Çin arasında mevcut olmasına rağmen, bu örnekte de, tam anlamıyla bir karşı cephenin oluşturulmasında ciddi güçlüklerin yaşandığı ileri sürülebilir.

O günün şartlarında Rusların Kafkasya'da hakimiyet kurması, Gürcüler ve Ermeniler tarafından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiş ve desteklenmiştir. Bugün ise aynı durum ABD'nin Orta Doğu hakimiyetinin Iraklı Kürtler tarafından algılanması itibarıyla ileri sürülebilir.

---

²⁸ Geoffrey Sloan, "Sir Halford J. Mackinder: Geçmişten Günümüze Kalpgâh Kuramı", Colin S. Gray ve Geoffrey Sloan (Der.), *Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya*, (Çev.) Tuğrul Karabacak, (Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2003), s. 16-46, s. 27.

²⁹ Rusya'nın 1604 Seferi, Kafkaslar'da 1700 yılındaki girişimleri, 1711 Osmanlı-Rus Prut Savaşı, 1722-1724 Seferi; İran'ın 1734 Kuzey Seferi; 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı, 1783 Rusya'nın Kırım Seferi, 1787-1791 Osmanlı-Rus Savaşı, 1801 Rusya'nın Gürcistan'ı ele geçirmesi, 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı, 1819-1826 arasında Rusya'nın Güney Kafkasya'da genişlemesi, 1826-1828 Rus-İran Savaşı, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı, 1853-1856 Kırım Savaşı, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, 1914-1918 I. Dünya Savaşı.

Rusya için tarihte, birliklerini çok geniş bir coğrafyada dağıtmanın sağladığı dezavantajlar, günümüzde şüphesiz ABD için de bahis konusu edilebilir.

Bölgede mağdur duruma düşen insanlar, olası Rus işgalleri karşısında yüzlerini Osmanlı'ya doğru çevirmişlerdi. ABD'ye ve müttefiklerine karşı bugün de bölgedeki ülkeler yüzlerini Türkiye'ye doğrultmuş ve ondan bir şey bekler vaziyette bulunmaktadır. Ama buna karşın, tarihte Rusya gibi, günümüzde ABD de Türkiye'ye "Avrupa'nın hasta adamı" muamelesi yapmaktadır. Osmanlı'ya izafen kullanılan bu olumsuz/aşağılayıcı nitelime, Rus Çarı I. Nikola'nın³⁰ icadıdır. Fakat aynı etiketleme, Beyaz Saray'a yakınlığı ile bilinen The Wall Street Journal'ın köşe yazarlarından Robert L. Pollock'ın makalesinde de yapılmış ve bu bir dönem ilişkileri gerginleştiren önemli bir etmen olmuştur.³¹

SONUÇ

Benzer nitelikler taşıyan Rus ve Amerikan yayılmacı girişimlerinin sonucu, zamanın farklı kesitlerinde de olsa, her iki ülke açısından benzer başarısız sonuçlara neden olmuştur. Rusya bu ilk denemelerden sonra, güneye yayılma teşebbüslerini uzun süre ertelemek durumunda kalırken, 1800'lerin başından itibaren durum lehine dönmeye başlamıştı. Bugün itibarıyla bakıldığında, ABD için de Avrasya'daki yayılma stratejisinin en azından Kafkaslar ve Orta Asya kanatları itibarıyla benzer bir başarısızlığa uğradığını tespit etmek hatalı olmayacaktır. ABD'nin önleyici müdahale felsefesi bağlamında Irak ve Afganistan'da tatbik etmeye çalıştığı politikaları başarılı olamamıştır ve halihazırda zorlukla uygulanabilmektedir. Buna karşın, küresel dengeler ise giderek ABD'nin aleyhine olacak şekilde değişim geçirmektedir. Kısacası, ABD bundan böyle küresel ve bölgesel çıkarlarını geliştirmekte daha da zorlanacaktır.

³⁰ Çar I. Nikola, 9 Ocak 1853'te İngiliz Elçisi Sir Hamilton'a Osmanlı Devleti'ni kastederek şunları söylemekteydi: "[...] önümüzde gerçekten hasta bir adam var. Bunun kontrolünü elimizden bir kaçınırsak çok yazık olur. [...] Üstelik orada milyonlarca Hıristiyan vardır. Onların menfaatlerine göz kulak olmak benim vazifemdir. [...] Biz onun [Osmanlı'nın] bekasını istesek bile, o bize rağmen ölebilir. O taktirde büyük bir problem olur. Ölüyü diriltme gücüne sahip değiliz. [...]". T.G. Djuvara, a.g.e., s. 157.

³¹ Bkz., Robert L. Pollock, "The Sick Man of Europe-Again: Islamism and Leftism Add up to Anti-American Madness in Turkey," *The Wall Street Journal*, 16 Şubat 2005.

KAYNAKÇA

- Adıbelli, Barış, “Çin’in Diplomatik Yenilgisi”, *Cumhuriyet Strateji*, Yıl: 3, Sayı: 110, 7 Ağustos 2006.
- Bice, Hayati, *Kafkasya’dan Anadolu’ya Göçler*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991).
- Broxup, Marie Bennigsen, “Introduction: Russia and the North Caucasus”, in Marie Bennigsen Broxup (Ed.), *The North Caucasus Barrier: The Russian Advance Towards the Muslim World*, (London: Hurst & Company, 1996).
- Brzezinski, Zbigniew, *Büyük Satranç Tahtası: Amerika’nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gereklere*, (2. Baskı), (Çev.) Ertuğrul Dikbaş ve Ergun Kocabıyık, (İstanbul: Sabah Kitapları, 1998).
- Djuvara, T. G., *Türkiye’yi Parçalama Planları: 100 Plan: Haçlı Taassubu-Türkiye Düşmanlığı*, (Emir Şekip’in Osmanlıca’ya Çevirisinden Günümüz Türkçesi’ne Adaptasyon) Yakup Üstün, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001).
- Donabedian, Patrick, “The History of Karabakh from Antiquity to the Twentieth Century”, in Levon Chorbajian, Patrick Donabedian, Claude Mutafian (Ed.), *The Caucasian Knot: The History & Geopolitics of Nagorno-Karabakh*, (London: Zed Books, 1994).
- İbrahim, Saad Eddin, “A Dissident Asks: Can Bush Turn Words into Action”, *Washington Post*, 23 Kasım 2003,
- İşyar, Ömer Göksel, *Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu*, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2004).
- İşyar, Ömer Göksel, “Rusya ve Çin’in Karşılaştırmalı Avrasya Stratejileri”, *Global Strateji*, Yıl: 3, Sayı: 12, Kış 2008.
- Kurat, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917’ye Kadar*, (4. Baskı), (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999).
- Lewis, Bernard, *Crisis of Islam: Holy War and Unholy Terror*, (London: Phoenix Books, 2004).
- Lewis, Jonathan Eric, “Replace Turkey as a Strategic Partner?”, *Middle East Quarterly*, Bahar 2006; çeviri için bkz., (<http://www.kerkuk.net/haberler/ko-seyazisi.aspx?dil=1055&metin=200604289>)
- Özkan, Zafer, *Tarihsel Akış İçerisinde Terörden Politikaya Ermeni Meselesi*, (İstanbul: TSK Mehmetçik Vakfı – TSK Dayanışma Vakfı, 2001).

Pollock, Robert L., "The Sick Man of Europe-Again: Islamism and Leftism Add up to Anti-American Madness in Turkey", *The Wall Street Journal*, 16 Şubat 2005.

RFE/RL, 28 Kasım 2005.

Sloan, Geoffrey, "Sir Halford J. Mackinder: Geçmişten Günümüze Kalpgâh Kuramı", Colin S. Gray & Geoffrey Sloan (Der.), *Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya*, (Çev.) Tuğrul Karabacak, (Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2003).

The National Security Strategy of the United States of America, Mart 2006, (<http://www.whitehouse.gov/nsc/nss/2006/nss2006.pdf>).

U.S. Department of Defense, *Quadrennial Defense Review Report*, 6 Şubat 2006; (<http://www.comw.org/qdr/qdr2006.pdf>).

Yanar, Savaş, *Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç: Kafkasya*, (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2002).

- "US Signs \$ 150 Mln Air Base Lease Agreement with Kyrgyzstan", *RIA Novosti*, 14 Temmuz 2006.